

УДК 37.018.1(=411.16)(477)

**Наталія Боцян, аспірантка Інституту педагогіки АПН України,
м. Київ,
викладач історії Технічного коледжу
Тернопільського державного технічного університету
імені І. Пулюя**

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДОМАШНЬОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-ЄВРЕЇВ В УКРАЇНІ 1834 – 1917 РР.

Стаття присвячена висвітленню організаційно-педагогічних засад домашньої освіти дітей з єврейської меншини в Україні в 1834 – 1917 рр.

Ключові слова: єврейські сім'ї, єврейські училища, раввин, меламед.

Постановка проблеми. На сучасному етапі основною метою української системи освіти є створення умов для розвитку самореалізації кожної особистості як громадянина України, оскільки Конституція України визнає право на освіту за кожною людиною, незалежно від її статі, національності, соціального й майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, стану здоров'я та інших обставин. Надання освіти відповідно до індивідуальних нахилів та здібностей кожного, створення особистісно орієнтованого педагогічного процесу зумовлюють важливе значення системи домашньої освіти на державному рівні з метою спрямування домашнього виховання і навчання на максимальне розкриття особистості дитини, оптимізації її всебічного гармонійного розвитку.

Сучасна освітня система готує домашніх вихователів у педучилищах, педагогічних коледжах, у педкласах та інших навчальних закладах. Робота гувернанток (домашніх вихователів) у нових соціально-економічних умовах набуває значного поширення як різновид педагогічної діяльності вчителя. Таким чином, діти можуть здобувати дошкільну, початкову та середню освіту в домашніх умовах.

На нашу думку, успішне розв'язання даної проблеми значною мірою залежить від об'єктивного вивчення, глибокого усвідомлення й узагальнення досвіду розвитку вітчизняної системи освіти минулого, зокрема і в сім'ях національних меншин. Недостатня кількість досліджень у даній галузі знань, а також їхня важливість для гармонійного й повноцінного розвитку особистості зумовили **актуальність нашого дослідження**.

Мета нашої статті – висвітлити організаційно-педагогічні засади домашньої

освіти дітей у нацменшинах (єврейських сім'ях) в Україні зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу. Нами виявлено, що в досліджуваній період існували певні особливості в організації освіти загалом, а домашньої зокрема для єврейської меншини (народу). Це пояснювалося загальною великодержавницькою політикою царського уряду, яку він впроваджував щодо своїх підданих з національних меншин. Ця політика базувалася на трьох основних принципах: православ'я, самодержавство народність, а в практиці зводилася до спроб русифікації, деякого обмеження в користуванні рідною мовою, певним тиском за дотримання національних традицій і звичаїв, зокрема, що стосувалося євреїв, наступом на іудаїзм, яким займав надзвичайно важливе місце у житті єврейської спільноти.

13 листопада 1844 року було затверджено “Положення про єврейські приватні навчальні заклади і домашніх учителів”, яким дозволялося, незалежно від заснованих урядом, відкривати платні приватні училища для виховання і навчання єврейських дітей. Цим положенням також “... з тою ж метою і наміром забезпечити батькам вибір благонадійних керівників для їхніх дітей запроваджується звання єврейських домашніх учителів”.

Наголошувалося, що “... загальна мета єврейських приватних закладів полягає: 1) у наданні дітям необхідних знань єврейських законів, і 2) у полегшенні їм переходу до загальних училищ” [6, 2226].

Стосовно змісту освіти в цих закладах, то навчання в початкових приватних училищах для осіб чоловічої статі охоплювало предмети, які вимагалися від учнів, які вступали до заснованих урядом єврейських училищ першого розряду. У єврейських приватних училищах

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДОМАШНЬОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-ЄВРЕЇВ В УКРАЇНІ 1834 – 1917 РР.

другого ступеня, окрім єврейських предметів, повинні були навчати читанню та письму російською мовою й першим чотирьом арифметичним правилам.

У роз'ясненні Міністерства народної освіти від 19 серпня 1895 року за № 17615 ми знаходимо, що вибір навчальних предметів, їх обсягу й програм навчальних курсів відповідно до норм положення від 13 листопада 1844 року і статті №2 положення від 1868 року залежить від особи, яка засновує приватний навчальний заклад, але навчальний план затверджує керівництво навчального округу [6, 2229].

У контексті нашого дослідження зауважимо також, що відповідно до п.6 цього Положення, “у єврейських приватних навчальних закладах навчання здійснюється за посібниками, затвердженими Міністерством народної освіти” [6, 2226; 3].

Відповідно до вимог цього важливого документа, єврейські приватні навчальні заклади і домашні учителі загалом підпорядковуються нагляду місцевого загального навчального керівництва, і без дозволу й узаконеного свідoctва ніхто не мав права відкрити навчальний заклад чи займатися вихованням і навчанням дітей у батьківських домах як домашній вчитель.

Положенням також регламентувалося, що й домашні вчителі, і ті, що бажають працювати в зазначених приватних закладах, повинні для отримання права й відповідного свідoctва на здійснення навчання проходити відповідні випробування: для навчання так званим “загальним” предметам відповідно до загальноприйнятих на той час вимог, а для викладання так званих “єврейських” предметів – в єврейських училищах Першого і Другого розрядів (заснованих урядом), або ж у раввинських училищах, залежно від того, який обсяг предметів вони збираються викладати. Лише за результатами цих випробовувань можна було отримати свідoctво, яке підтверджувало, що вчитель має здібності й знання, необхідні для здійснення навчання обраному ним предмету. Бажаючі пройти випробовування мали внести відповідну плату, а порушників навіть дрібних вимог чекали різноманітні штрафи. Зауважимо, що каралися не лише вчителі-порушники, але й ті, хто прийняв їх на роботу. Злісних порушників могли передавати до суду [6, 2228; 13].

Попечитель Київського навчального округу своєю постановою за № 11934 від 4 листопада 1898 року просить директорів і інспекторів народних училищ ще раз нагадати й наголосити на необхідності неухильного дотримання окреслених вище вимог [6, 2229].

Штатний доглядач повітового училища повинен був мати завжди впорядкований алфавітний список всіх домашніх єврейських учителів свого повіту, зі зазначенням, у кого знаходяться і які предмети викладаються. Щорічно ці списки мали подаватися при звітах губернаторському директору училищ [8; 9].

Дозволялося створювати єврейські приватні училища як початкові, так і Другого ступеня. Вони могли діяти і як пансіони, де окрім навчання, діти могли проживати й харчуватися, і як заклади, куди вільно приходили лише навчатися. Не заборонялося навіть мати в одному й тому ж закладі й так званих “пансіонерів”, і “напівпансіонерів”, і тих учнів, які відвідували його вільно. Спільне навчання дітей обох статей не дозволялося.

Відкривати єврейські училища мали право лише особи, які документально підтверджували професійне право виховувати і навчати дітей, свою благонадійність і високі моральні якості. Отримання дозволу відбувалося повільно, оскільки потрібно було пройти перевірку на дуже багатьох рівнях управління освітою. Той, хто отримав дозвіл на відкриття приватного навчального закладу, міг сам займатися вчительською діяльністю (у нього були всі потрібні документи), або мав право приймати для цього інших учителів.

У Положенні особливо наголошувалося, що “... ті, хто відкрив приватні навчальні заклади, повинні були, подібно до керівництва училищ казенних, безперервно звертати увагу на навчальну і моральну частину виховання довірених їм юнаків” [6].

На тих, хто відкривав училища, покладалася суворо відповідальність і за учнів, і за діяльність і поведінку вчителів, а також суворе дотримання ними своїх професійних обов’язків [6, 2226 – 2228].

На нашу думку, на той час існували певні суперечності в забезпеченні якості освіти. Зокрема, що стосується змісту освіти, то з одного боку, окреслені вище норми і самого Положення, і документів Міністерства народної освіти, виданих на розвиток Положення уже після його затвердження вимагають від органів управління освітою дуже ретельного ставлення до добору педагогічних кадрів, засновників приватних навчальних закладів, що безперечно, позитивно відбувалося на оволодінні учнями дозволенним змістом. Так, зокрема, ст.1412 Т.ІХ Закону про стан зводу законів від 1857 року додатково (окрім зазначеного вже вище) зобов’язувала раввинів та їх помічників “... суворо слідкувати, щоб ніхто з

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДОМАШНЬОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-ЄВРЕЇВ В УКРАЇНІ 1834 – 1917 РР.

євреїв, які не мають свідоцтво на звання мелама (тепер меламеда) чи утримувача приватної школи, під якою б то не було назвою, не займався навчанням дітей-євреїв предметам єврейського закону й мови, і щоб особи, які мають свідоцтво навчального керівництва, викладали виключно ті предмети, які зазначені в цих свідоцтвах, і не інакше, як за посібниками й програмами, затвердженими цим керівництвом; по-друге, про будь-яких порушників цих правил негайно доповідати як єврейській училищній комісії, так і земському справнику, або городничому, або поліцеймейстру, для передачі винних до суду й покаранню за законами; по-третє, на початку кожного єврейського навчального півріччя подавати цим комісіям і поліціям детальні відомості про приватних єврейських учителів за даною від Міністерства внутрішніх справ формою, а також доповідати негайно про будь-якого перебуваючого меламеда чи утримувача приватної єврейської школи. У випадку смерті особи, що мала свідоцтво про це звання, представляти назад в комісію, яка його видала” [6, 2231; 8, 9].

Але, з іншого боку, відзначимо, що дане Положення певною мірою обмежувало права євреїв на відкриття своїх приватних навчальних закладів різного рівня, а, отже, значно звужувало межі можливого змісту освіти, про що ми отримали документально підкріплені підстави стверджувати.

Так, коли попечитель Одеського навчального округу звернувся до вищого керівництва за роз’ясненням, як вчинити стосовно прохання громадянки Р., яка має звання домашньої вчительки, дозволити відкрити в Одесі єврейське училище в складі семи класів, то він отримав чітку відповідь з департаменту народної освіти за № 20886 від 12 листопада 1894 року, що за цих умов слід дотримуватися вимог не загального Положення від 19 лютого 1868 року, а вимог окресленого вище Положення про єврейські приватні навчальні заклади і домашніх учителів. Відповідно до нього не можна задовольнити це прохання, бо ним дозволяється відкривати училища тільки нижчого рівня. Правда, йдеться далі в роз’ясненні, ті єврейські заклади вищого рівня, які були відкриті й до введення Положення від 13 листопада 1844 року, можуть продовжувати своє існування на тих засадах, на яких було отримано дозвіл, але відкривати нові не дозволяється, а слід керуватися лише нормами даного Положення.

З часом деякі норми окресленого Положення потребували деяких уточнень, врахування нових

обставин, тому Міністерство народної освіти та інші органи управління освітою того часу видавали різноманітні постанови, закони, роз’яснення. Так, у 1893 році видавався, а в 1895 році було продовжено, звід Законів, Т. IX ч. I “Про приватні навчальні заклади і домашнє навчання євреїв”, де зазначилося, що єврейські приватні заклади й єврейські домашні учителі підпорядковуються загальним у цій частині правилам з внесеними до них змінами. Складання детальних правил про організацію освіти євреїв покладалось на Міністерство народної освіти.

Далі знову наголошувалося, що кожний єврей, який займається навчанням єврейських дітей закону їхньої віри, а також читанню і письму по-єврейськи, в приватних школах чи в приватних домах, чи на власній квартирі, зобов’язаний мати такі чи подібні звання меламеда й особливе свідоцтво [11].

Але зазначимо, що, наприклад, Департамент народної освіти від 15 січня 1897 року за № 1151 повідомив попечителя Одеського навчального округу, що відповідно до I пункту Царського указу від 1 березня 1893 року про нагляд за діяльністю меламедів і утримуваних ними шкіл, звання меламеда можуть мати тільки євреї (тут мається на увазі, особи чоловічої статі). Що стосується євреїв, які хочуть займатися навчанням єврейських дівчаток закону іудейської віри та читанню-письму по-єврейськи, то право на це набувається ними при отриманні свідоцтва на звання не нижче, ніж як звання учительки початкових училищ, для чого, якщо вони не мають відповідного освітнього цензу, вони проходять випробування лише за загальними предметами відповідно до правил для спеціальних випробувань, затверджених Міністерством народної освіти від 20 березня 1896 року [4, 2232].

Зауважимо, що стосовно й до відкриття навчальних закладів для єврейських дівчаток існувало багато перепон. І хоча в Положеннях і про приватні, і про державні навчальні заклади в явному вигляді таких обмежень практично не було, але прохання про відкриття приватних навчальних закладів для дівчаток часто на різних підставах відхилялося [4, 2232, п.3878].

Діяльність меламедів додатково упорядковувалась “Правилами про порядок застосування закону від 1 березня 1893 року про приватних учителів єврейського закону віри – меламедах”, затверджених Міністром народної освіти від 5 вересня 1893 року [7, 2234 – 2236].

Висновок. Отже, з II половини XIX століття й на початок XX століття в Україні організаційні засади домашнього навчання дітей у

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДОМАШНЬОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-ЄВРЕЇВ В УКРАЇНІ 1834 – 1917 РР.

нацменшинах (єврейських сім'ях) вказують на роль меламеда (домашнього учителя) як на особу котра забезпечувала навчально-виховний процес у домашніх умовах.

1. О безденежной выдаче всем содержателям хадаримов и меламадов изданной Министерством народного просвещения Еврейской библии (1855 г.) // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 66.

2. О порядке наблюдения за частным обучением Еврейских детей и о форме ведомости, которую Раввины обязаны представлять о частных Еврейских учителях (1856 г.) // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 141 – 143.

3. О правилах для обучения детей Евреев (1859 г.) // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 418 – 419.

4. О частных учебных заведениях и домашнем обучении евреев // Настольная книга по народному образованию. – СПб., 1904. – Т. 3. – С. 2232 – 2234.

5. О выдаче меламадамских свидетельств женщинам // Настольная книга по народному образованию. – СПб., 1904. – Т. 3. – С. 2242.

6. Положения о еврейских частных учебных заведениях и домашних учителях 1844 г. // Настольная книга по народному образованию. – СПб., 1904. – Т. 3. – С. 2226 – 2231.

7. Правила о порядке применения закона о меламадах утв. М.Н.П. в 1893 г. // Настольная

книга по народному образованию. – СПб., 1904. – Т. 3. – С. 2234 – 2238.

8. Форма ведомости, которую раввины обязаны представлять о частных еврейских учителях // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 1529.

9. Циркулярное предложение в годовых, отчетах сведений о ходе образования Евреев (1851 г.) // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 48 – 49.

10. Циркулярное предложение о доставлении однажды в год ведомостей о приходе и расходе бланков для свидетельств выдаваемых меламам и содержателям хадаримов (1851 г.) // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 50.

11. Циркулярное предложение о порядке допущения к занятиям домашних Еврейских учителей (1853 г.) // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 158 – 159.

12. Циркулярное предложение о производстве общих испытаний обучающим в частных Еврейских училищах и у меламадов (1853 г.) // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 166 – 167.

13. Циркулярное предложение о порядке испытания меламадов и содержателей хадаримов (1854 г.) // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1870. – Т. 3. – С. 181 – 182.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2009

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b

Джерела мудрості

“Творить добро на цьому світі. Не запізнись! Не запізнись!”

В. Кириченко

“Коли хтось стає славнозвісним в доброму чи поганому значенні цього слова, народ поспішає створити про нього легенду, яка з точки зору фактичної достовірності є неправдою, але в той же час це і є так звана ідеальна правда, бо народ не творить нічого, що не мало б аналогій в дійсності”.

Б.П. Хаджау

класик румунської літератури

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b